

Kulturdepartementet
Postboks 8030 Dep
0030 Oslo

V/ Utredningsleder Vigdis Moe Skarstein

Sendt på e-post til postmottak@kud.dep.no
Deres ref. 14/2284

Oslo, 1. oktober 2014

INNSPILL TIL UTREDNING OM KUNSTNERØKONOMI

BONO (Billedkunst Opphavsrett i Norge SA) viser til brev av 21. mai 2014 der vi blir bedt om å komme med innspill til den pågående utredningen om kunstnerøkonomi.

Vårt innspill vil i all hovedsak omhandle opphavsretten og dens betydning for økonomien til de visuelle kunstnerne.

1. BONOs virksomhet og opphavsrettslig vederlag til kunstnerne

BONO ble etablert i 1992 av kunstnerne og deres fagorganisasjoner NBK (Norske Billedkunstnere) og NK (Norske Kunsthåndverkere). Formålet med opprettelsen av BONO var å sikre ivaretagelse av opphavsrettighetene til billedkunstnere og kunsthåndverkere i Norge.

BONO forvalter i dag opphavsrettighetene til om lag 2.200 norske kunstnere. Medlemmene omfatter utøvere fra hele det visuelle kunstfeltet: malere, fotografer, tekstilkunstnere, illustratører, tegnere, kunsthåndverkere, grafikere, billedhoggere, videokunstnere, performancekunstnere m.fl.

Medlemskap i BONO er basert på individuelle avtaler med den enkelte kunstner. Rettighetshavere etter avdøde kunstnere kan også bli medlemmer i BONO. Når man blir medlem overlater man forvaltningen av opphavsrettighetene til BONO.

Gjennom gjensidighetsavtaler med søsterorganisasjoner i utlandet (totalt 43) representerer BONO i tillegg over 80.000 utenlandske kunstnere i Norge. På tilsvarende måte blir opphavsretten til norske kunstnere ivaretatt i de respektive landene utenfor Norge.

BONOs virksomhet kan grovt deles inn i 3 hovedområder: *Lisensiering*, *Følgerett* og *Rådgiving*. "Lisensiering" og "Følgerett" blir omtalt i det følgende, mens "Rådgiving" ikke blir omtalt i dette innspillet.

1.1 Lisensiering av rettigheter

BONO lisensierer bruk av kunstverk, krever inn og fordeler vederlag individuelt til visuelle kunstnere. Innkrevd lisensieringsvederlag utgjorde i 2013 omlag 8 mill. kroner. Totalt er det krevd inn over 110 mill. kr. til visuelle kunstnere i lisensieringsvederlag siden oppstarten (se vedlegg).

BONO skal sørge for at de som ønsker å bruke, gjengi og formidle kunst kan inngå avtaler på enkelt vis. Det er i kunstneres og brukernes interesse at rettighetsklarering foregår effektivt. På den måten vil kunstnerne motta individuelle vederlag når de har krav på det, og brukerne vil vite at rettighetene blir ivaretatt, samt ha forutsigbarhet om hvilke kostnader som vil påløpe.

Eksempler på rettighetsklarering gjennom BONO:

Et forlag ønsker å benytte kunstverk i et nytt læreverk. Kunstverkene, som skal illustrere eksempler og oppgaver, skal inngå både i den trykte utgivelsen, i det digitale læreverket som skolene får tilgang til og i nettportalen til læreverket. Billedredaktøren har funnet frem til ca. 20-30 vernede verk av norske og utenlandske kunstnere, nålevende og avdøde.

Billedredaktøren behøver ikke å bruke ressurser for å spore opp kunstnere og arvinger i inn- og utland, men kontakter BONO og innhenter samtlige rettigheter der. BONO gir forlaget lisens til å bruke de aktuelle verkene, både for analog og digital bruk. Lisensen inneholder betingelser for bruken og dekker et gitt opplag og en gitt varighet. Vederlaget gjenspeiler bruksomfang, innkreves av BONO og utbetales til den respektive kunstner hvis verk blir brukt i læreverket.

Et museum digitaliserer store deler av sin samling, godt over 10.000 vernede verk. Siktemålet er å formidle samlingen så bredt som mulig og publisere den på nett. Rettigheter til nettpubliseringsen må innhentes for alle vernede verk, totalt over 500 nålevende og avdøde kunstnere.

Museet kontakter BONO, som representerer ca. 90 % av de aktuelle kunstnerne. Avtale inngås mellom som muliggjør publisering av de kunstnere BONO representerer. Etter avtalen betaler museet et årlig vederlag basert på mengden verk som blir nettpublisert. BONO sørger for at kunstnere blir kreditert og at vederlagene blir fordelt individuelt.

BONO blir i 2014 godkjent av Kulturdepartementet til å inngå avtaler med lisensvirkning etter åndsverklovens § 16a (åvl). Godkjenningen innebærer at f.eks. museer med billedsamlinger kan inngå avtale med BONO som dekker alle verkene fra museenes samlinger. Den tidligere inngåtte avtalen blir derfor i 2014 utvidet til å omfatte også kunstnerne som ikke er representert av BONO.

NRK er et eksempel på TV-foretak som lager produksjoner som inneholder en stor mengde visuelle verk. NRK er ansvarlig for at rettighetene til verk som inngår i produksjonene og som blir vist i NRKs sendinger er klarert. I fraværet av en rammeavtale har arbeidet med rettighetsklarering vært så omfattende at klarering i realiteten ikke er blitt gjennomført, med det resultat at opphavsmennene tidligere har gått glipp av betydelige vederlag.

Etter forhandlinger med BONO ble det i 2013 inngått en rammeavtale som gir NRK rett til å medta visuelle verk i sine produksjoner og sendinger, også på nett. Avtalen har lisensvirkning (jf. åvl. § 30, jf. åvl. § 36) og omfatter også opphavsmenn som ikke er medlem av BONO. NRK betaler et årlig totalvederlag og skal etter avtalen rapportere bruk av verk. NRKs rapporter, supplert med BONOs egen registrering, danner grunnlag for utbetaling av vederlag individuelt til den enkelte kunstner hvis verk blir kringkastet eller gjort tilgjengelig på nettet.

I tillegg til at kunstnerne sikres vederlag, gir avtalen NRK muligheten til å produsere og vise programmer med kunstverk på en enklere måte og i et betydelig større omfang enn tidligere.

1.2 Følgerett - rett til vederlag når kunstverk videreselges

BONO er etter godkjenning fra Kulturdepartementet ansvarlige for den såkalte "følgeretten" i Norge. Følgeretten er den vederlagsretten en opphavsmann har når hans/hennes kunstverk blir videresolgt.

Formålet med følgeretten er å sikre at kunstnerne får ta del i sine verks verdiøkning i kunstmarkedet. Vederlaget fastsettes som en prosentandel av salgssummen og utbetales til den enkelte kunstner som har fått sitt verk videresolgt.

EUs direktiv om følgerett ble innført i norsk lovgivning i 2007 (åndsverkloven § 38c). Videre salg av opphavsrettsbeskyttede originalverk så som malerier, tegninger, trykk, litografier, skulpturer, billedvev, keramikk, glasskunst og fotografiske verk er omfattet av følgeretten.

Følgerettsvederlag skal betales ved salg over 3.000 euro (omlag NOK 24.000) og utgjør 5 % av salgssummen inkl. salær, men ekskl. merverdiavgift. For salg over 50.000 euro (ca. NOK 400.000) er prosentsatsen lavere.

BONO har siden 2007 innkrevd og fordelt vederlag individuelt til kunstnere og rettighetshavere for videre salg av deres verk. Totalt har BONO innkrevd 28 millioner kroner til visuelle kunstnere i følgerettsvederlag.

1.2.2 Nærmere om beløpsgrensen for følgerett

Ved innføringen av EUs følgerettsdirektiv i 2007 valgte norske myndigheter å benytte den høyeste beløpsgrensen (heretter "minstegrensen") som direktivet åpnet for, 3.000 euro (NOK 24.000). Videre salg av verk under minstegrensen er ikke omfattet av følgeretten.

Dagens høye minstegrense på 3.000 euro innebærer en forskjellsbehandling av kunstnere ved at opphavsmenn som vanligvis får sine verk omsatt i lavere prisklasser (kunsthåndverkere, grafikere, illustratører, fotografer m.fl.), ikke mottar følgerettsvederlag. Dette i motsetning til andre kunstnere som typisk får sine verk omsatt for priser over den fastsatte minstegrensen (malere, billedhoggere o.l.).

Når lovgiver valgte å sette minstegrensen så høyt som direktivet åpnet for, ble det vist til tall fra en undersøkelse i 2003 der det fremgikk at under en tredjedel av vederlagene under minstegrensen ville gå til nålevende kunstnere. BONO's faktiske erfaring med innkreving og fordeling av følgerettsvederlaget tilsier noe annet.

BONO's undersøkelser av samtlige videre salg i 2010 og 2013, viser at over 60 % av selve omsetningen under minstegrensen gjaldt nålevende kunstnere. Av antall verk som ble omsatt under minstegrensen, utgjorde omlag 70 % verk av nålevende kunstnere.

Ved å sette minstegrensen så lavt som mulig, vil mange flere visuelle kunstnere kunne få ta del i følgeretten enn hva som gjelder i dag.

Forslag til tiltak:

På dette grunnlag foreslår vi at minstegrensen reduseres til nivået for kunstavgiften (NOK 2.000).

2. Opphavsrettslige utfordringer på området for visuell kunst

Opphavsretten er et viktig verktøy for at kunstneren skal kunne få inntekt fra eget kunstnerisk virke. Eksisterende opphavsrettslovgivning gir opphavsmenn og rettighetshavere relativt god beskyttelse og legger stort sett til rette for at de skal få betalt for bruken av sine verk. Det lovgrunnlaget som er nødvendig for at BONO skal kunne ivareta visuelle kunstneres opphavsrett på en tilfredsstillende måte, er etter vår oppfatning tilstede.

Lovens utgangspunkt er at den som ønsker å benytte et kunstverk, skal betale vederlag til kunstneren for den utnyttelsen som finner sted. Kunstnere skal med andre ord ha den samme rett som andre yrkesgrupper til å få betalt for sitt arbeid, og på samme måte som brukere betaler for varer eller tjenester, må de også betale for utnyttelse av kunstverk.

2.1 Lisensiering for å løse opphavsrettslige utfordringer

Åndsverkloven har allerede flere viktige avgrensingsregler som sørger for at allmennheten kan bruke åndsverk fritt, blant annet retten til å sitere fra verk og retten til å kopiere til privat bruk. BONO erfarer likevel at det er et press på å utvide unntakene og gi mulighet for ytterligere gratis bruk av visuelle kunstneres verk.

Vi mener samfunnets behov for tilgang til visuelle verk best løses ved lisensiering som gir rettighetshaver vederlag for bruk. Organisasjoner som forvalter opphavsrettigheter har et ansvar for å etablere enkle og praktiske lisensordninger som møter brukernes behov. BONO vurderer kontinuerlig nye modeller for lisensiering av digital bruk.

Vi mener videre det er viktig at myndighetene bør verne om rettighetshavernes enerett i størst mulig grad, for på den måten legge til rette for at kunstnere får inntekt fra eget arbeid. Det innebærer i praksis at man må unngå å innføre fri bruk av åndsverk på nye områder på bekostning av kunstneres enerett.

2.2 Styrking av kunstneres stilling i kontraktsforhold

Medlemskap i BONO innebærer at kunstneren overdrar til BONO å forvalte opphavsretten til sine verk. BONO lisensierer ny bruk av kunstverk som allerede er skapt.

Mange kunstnere skaper også verk på bestilling, typiske oppdragsavtaler. Denne type avtaler ligger utenfor BONO's forvaltningsoppdrag og blir således et forhold mellom kunstneren og avtaleparten. I slike situasjoner forhandler kunstneren avtalen på egenhånd.

BONO registrerer at mange kunstnere som forhandler kontrakter på egne vegne opplever et stort press på at de verkene som inngår i avtalen skal kunne brukes vederlagsfritt. Brukernes begrunnelse er ofte at den konkrete utnyttelsen anses å være verdifull markedsføring for kunstneren. Selv om det for kunstnere er viktig at deres verk blir markedsført, har utnyttelsen ofte en økonomisk verdi for brukeren som kunstneren bør få sin rettmessige del av.

Det er problematisk at kunstnere, særlig ved oppdragsavtaler, ofte er den svake part i kontraktsforhandlinger. Vår erfaring er at kunstnere ofte blir tilbudt "buyout- kontrakter" som de på avtaleinngåelsestidspunktet ikke evner å forutse konsekvensen av, f. eks. at opphavsretten går over til den andre parten i sin helhet. Kunstnerne kan også bli tilbudt standardavtaler som er utarbeidet av produsenter og andre, men som ikke ivaretar den enkeltes kunstners behov og interesser i tilstrekkelig grad.

Dagens åndsverklov har ingen egne bestemmelser som hensyntar rettighetshaveres stilling i kontraktsforhold, noe vi mener må på plass.

BONO deltok i arbeidsgruppen som utarbeidet Kunstnernetverkets innspill til Kulturdepartementet i forbindelse med den pågående revisjonen av åndsverkloven. I dette innspillet er det to forslag til tiltak som vil styrke kunstneres stilling i kontraktsforhold: Rett til rimelig vederlag og innføring av en egen lempningsregel på opphavsrettens område.

Rett til rimelig vederlag innebærer at kunstnere ikke kan avtale seg bort fra vederlag for utnyttelse av kunstverk. Dersom denne retten lovfestes vil det sikre kunstnere en minsteinntekt for den utnyttelse som finner sted.

En lempningsregel vil innebære at en urimelig avtale kan settes til side slik at den ikke får virkning etter sitt innhold. I norsk rett finnes det en slik urimelighetsbestemmelse som gjelder generelt på avtalerettens område (avtaleloven § 36), men denne benyttes svært sjelden på opphavsrettslige kontrakter.

Forslag til tiltak:

Innføring av egen lempningsbestemmelse og bestemmelse om rett til rimelig vederlag. BONO mener dette både vil bidra til å opprettholde en balanse mellom avtalepartene samt fungere som «et ris bak speilet», og dermed forhindre at kontrakter med urimelige avtalevilkår inngås.

2.3 Inntekt fra eget kunstnerisk virke

BONO mener det må legges til rette for at kunstnere i størst mulig grad får inntekt fra sitt eget kunstneriske virke. Opphavsretten er et egnet verktøy for å sikre dette. Regelverket gir kunstnere rettigheter som kan overdras til brukere, under forutsetning av at det betales vederlag som i utgangspunktet skal utbetales direkte til kunstneren. På den måten får kunstneren inntekt, og allmennheten får tilgang til åndsverk. Inntekt fra eget kunstnerisk virke er for de fleste kunstnere en forutsetning for å kunne lage ny kunst.

Visuelle kunstnere mottar i stor utstrekning økonomiske midler fra kollektive vederlagsordninger. Dette er ordninger der vederlag i hovedsak fordeles som stipend eller benyttes til annen form for støtte til kunstnerne og deres organisasjoner. Opphavsrettslige midler som fordeles på denne måten har vært, og er, utvilsomt et svært viktig økonomisk bidrag til de visuelle kunstnerne. En ulempe ved kollektiv fordeling av vederlag er imidlertid at kunstnere hvis verk har blitt brukt, ikke blir direkte økonomisk tilgodesett for bruken.

BONO er opptatt av at opphavsrettslig vederlag, der det er mulig, fordeles individuelt tilbake til de aktuelle opphavsmennene hvis verk er blitt brukt. Dette bidrar også til å etablere forståelse hos opphavsmannen om sammenhengen mellom det å skape et verk, den påfølgende bruken av det samme verket, og det å motta vederlag for denne bruken.

2.4 Bedring av de økonomiske rammene til kunstformidlings- og kulturinstitusjoner

Den norske opphavsrettslovgivningen gir i dag de visuelle kunstnerne et totalt sett godt opphavsrettslig vern. Samtidig lever vi i en visuell tidsalder der bruken av bilder er stadig økende. Dette skulle tilsi at visuelle kunstnere totalt sett skulle motta stadig mer opphavsrettslig vederlag.

Fra våre forhandlinger om rammeavtaler med kunstformidlingsinstitusjoner, med forlag som utgir kunstbøker med økonomisk støtte fra offentlige fond og andre aktører som mottar offentlig støtte, erfarer vi ofte at det i realiteten ikke er satt av midler til de vederlagsforpliktelser som den økte bruken av verk vil medføre.

BONO har nylig blitt godkjent av Kulturdepartementet som organisasjon som kan inngå avtale med lisensvirkning om bruk av visuelle verk i arkiv, bibliotek og museers samlinger, jf. åndsverkloven § 16a. Vårt ønske er å kunne tilby kunstinstitusjoner muligheten til å tilgjengeliggjøre alle visuelle verk i samlingen digitalt, f. eks. på Digitalt Museum. Det vil gi allmennheten enestående tilgang til kunstverk, samtidig som rettighetshaverne er sikret vederlag.

Det er viktig at forventninger og krav til kunstformidlings- og kulturinstitusjoner om publisering av verk digitalt, blir fulgt opp av økonomiske midler til å betale vederlag til rettighetshavere for denne tilgjengeliggjøringen. BONOs inntrykk er at de økonomiske rammene disse institusjonene har i dag, ikke tillater publisering av visuell kunst i stor skala.

I disse dager presenteres norske kunstbokutgivelser på The New York Art Book Fair. Denne typen utgivelser er ofte støttet økonomisk av offentlige institusjoner (Norsk Kulturråd mv.). Av erfaring vet vi at enkelte utgivere forsøker å inngå avtaler med kunstnerne om vederlagsfrihet. Selv om kunstnerne bidrag og deres verk utgjør hoveddelen av innholdet i det ferdige sluttproduktet, og øvrige bidragsytere (trykkeri, forlag, forfattere m.fl.) får betalt eller blir honorert, mottar kunstnerne ofte ikke vederlag.

Presset på de visuelle kunstnere om å avstå fra vederlag kan avhjelpes dersom det f.eks. blir inntatt spesifikke poster for opphavsrettslige vederlag i søknadene. Kravet om økt formidling av visuell kunst, på nett og i trykt form, bør også ledsages av øremerkede budsjettmessige vederlagsavsetninger fra det offentlige. Økte tildelinger til kunstformidlings- og kulturinstitusjoner for dette formål vil sikre at de har tilstrekkelige økonomiske til også å betale kunstnerne vederlag. Dette vil kunne styrke formidlingen av visuell kunst og utgjøre et positivt bidrag til kunstnerøkonomien.

Med vennlig hilsen
BONO

A handwritten signature in blue ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke at the end.

Harald Holter
Daglig leder

Vedlegg

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totaler
Lisensiering	5 232 124	6 152 497	4 877 805	4 792 023	4 564 123	4 885 701	4 315 153	7 561 481	6 580 789	6 029 068	6 110 058	7 231 513	7 442 583	6 057 919	6 630 253	7 873 796	7 770 654	112 416 009
Følgerett											6 688 262	4 256 502	2 981 728	3 291 262	3 915 027	2 717 143	4 076 958	27 926 882
Total	5 232 124	6 152 497	4 877 805	4 792 023	4 564 123	4 885 701	4 315 153	7 561 481	6 580 789	6 029 068	12 798 320	11 488 015	10 424 311	9 349 181	10 545 280	10 590 939	11 847 611	140 342 891

